

חופש הביטוי בגוף ראשון המאבק על כיכר הלחם

הקדמת המערכת

פרשת "כיכר הלחם" החלה בשנת 2002, כאשר עשרות מחוסרי דיור ונזקקים, החיים מקצבאות סעד ורווחה, התמקמו במאהל שהקימו בחלק קטן של כיכר המדינה בתל-אביב, במקרקעין הנמצאים בבעלות פרטית. המאהל הוקם במחאה על הגזרות הכלכליות. בתגובה הוציאה נגדם עיריית תל-אביב צו הכולל הוראה לסילוק כל דבר שהונח בכיכר המדינה ללא היתר לכך מראש העירייה.¹ תושבי המאהל, ובראשם ישראל טויטו, עתרו לבית-המשפט נגד ביצוע הצו, וביום 29.5.2003 קבע שופט בית-המשפט המחוזי עודד מודריק כי עיריית תל-אביב רשאית לפנות את תושבי המאהל מכיכר המדינה, שכונתה על-ידיהם בשם הסמלי "כיכר הלחם".² הוא קבע כי "לא מדובר בסיכול הפגנה. הזכות להפגין מיצתה את עצמה. זכות העירייה לסלק מכשולים ומטרדים". בעקבות הפינוי עברו המפגינים, בנובמבר 2003, לאיזור קריית הממשלה בירושלים, וקבעו את משכנם/הפגנתם מול בית-המשפט העליון, במטרה להביע את מחאתם על הקיפוח שהיה מנת-חלקם, לטענתם, ועל-מנת להניע את הממשלה להתייחס אליהם ולמצוא להם פתרונות של ממש. עיריית ירושלים החליטה לפנותם בנימוק שהמאהל מפר חוק-עזר עירוני, ובנימוק שיש להגן על הסדר והניקיון בשטחים הציבוריים. המפגינים פנו לערכאות משפטיות שונות במטרה להפסיק את הליכי הפינוי נגדם, אולם שופטי בית-המשפט העליון, אילה פרוקצ'יה, מרים נאור ואליקים רובינשטיין, קבעו בפסק-דינם, מיום 6.12.2004, כי אמצעי המחאה שנקטו חברי הקבוצה חורגים באופן קיצוני מהמידתיות הראויה ואין להשלים עימם, ובה-בעת הפנו אותם לקבלת עזרה מהרשויות.³

* * *

כאזרח במדינה דמוקרטית, שחונך על ערכים של צדק, שוויון, כבוד האדם ואהבת האדם, וכמי שהיה מוכן למסור את נפשו להגנת המדינה בשירות צבאי קרבי, הרגשתי צורך וחובה להיענות לצו המוסר והמצפון ולמסור את נפשי כדי להגן על החלשים והעניים שבחברה. רבים מדברים על זכויות האדם שנרמסות ונגזלות, אבל אך מעטים פועלים לשנות את המצב העגום בחברה, לצמצם את הפערים החברתיים בין עשירים לעניים ולהפחית את מספרם ההולך וגדל של אלה החיים מתחת לקו-העוני. אני עצמי חוויתי על בשרי את האטימות הביורוקרטית המסובכת והמסורבלת, שאותה אני מכנה

1 הצו הוצא מכוח סעיפים 39 ו-44 לחוק עזר לתל-אביב-יפו (שמירת הסדר והניקיון), תש"ם-1980.
2 עת"מ (ת"א) 1112/03 טוויטו נ' עיריית תל-אביב, תק"מ 2003(2), 2562.
3 עע"מ 3829/04 טוויטו נ' עיריית ירושלים, תק"על 2004(4), 2130.

"שיטת הדיכוי השלטוני", ואת החיבור השיטתי שבין הון לשלטון, וחשתי כי יש להילחם ולהשיב את הצדק החברתי ואת הביטחון החברתי על כנם. ידעתי מנסיוני האישי כי רק הקרבה ומסירות יכולות למנוע מאחרים את הסבל שעברנו בנותיי ואני. לחמתי במערכת בכל הכוח כדי לגדל את בנותיי בכבוד כאב חדי-הורי, וגם כאשר התגוררנו בתוך אוטובוס, שהפכנו לבית, לא נכנעתי לאיומים וללחצים שהמערכת הפעילה עליי כאשר ניסתה לקחת ממני את בנותיי. לי לא היה מישוהו שירוץ ויסדר ויפתור ויארגן וידאג, ואילו אני, כמי שלמד את המערכת, יכולתי לעזור לאנשים לקבל קורת-גג, אוכל, ביגוד, כבוד ויחס חם. ככל שנסחפתי ועזרתי לאנשים רבים יותר, הבנתי שזו אינה בעיה של יחידים, אלא בעיה שיטתית שכל ראשי ממשלות ישראל שותפים ליצירתה, ושהיא תוצאה של דאגה לביטחון הצבאי-המדיני והזנחת הביטחון הכלכלי-החברתי.

אולם איך אפשר לשנות את השיטה כאשר כל הגופים מאוחדים ואילו האזרח הקטן פוחד להילחם בהם, שמא יביאו את שירותי הרווחה, המשטרה ובתי-המשפט, ולכן מעדיף לשבת בשקט ולבלוע את הגלולה המרה? לא הייתי מוכן להיות חלק מהתפאורה השקרית שהמערכת יצרה. ידעתי שלצורך קיום כל הפגנה ותהלוכה צריך רישיון מהמשטרה ומהעירייה, המותנה בזמן מוגבל, וכך, עד שהציבור נחשף למחאה, אם התקשורת מתעניינת בה בכלל, ההפגנה מסתיימת ואין שום דרך לשנות דברים ולהשפיע על מקבלי ההחלטות. הגעתי למסקנה שצריך לעשות משהו שלא נעשה עד אותו יום – צריך לשבת ולהפגין מול בתיהם של מקבלי ההחלטות, במקום שבו זה יפריע להם ויציק להם הכי הרבה. כך אספתי כמה אנשים וישבנו מול חוות השקמים כשבועיים ימים, כדי שראש הממשלה יהווה דוגמה אישית וישכור לעבודה עובדים משדרות ומרהט ויפסיק להעסיק עובדים זרים. ישבתי במשך כחצי שנה גם מול ביתו של שר האוצר דאז, סילבן שלום, ברמת-גן. הבאתי איתי אנשים, וביחד קראנו, בעודנו אוהזים בככרות לחם: "בלחם היבש את סילבן נגרש". נוסף על כך ישבתי גם מול ביתו של טומי לפיד, שר המשפטים דאז, ומול ביתה של לימור לבנת, שרת החינוך. התוצאה היחידה של ההפגנות הייתה הצעה לחוקק חוק שיאסור לקיים הפגנות מול בתיהם של נבחרי-ציבור. אולם יותר מכל רציתי להראות שהחיבור בין הון לשלטון הוא שורש הרע של החברה הישראלית, שנהפכה לחברה חסרת רגישות – חברה שבה אין ערך לחיי אדם, אלא לניירות-ערך; חברה שהשחיתות נהפכה בה לנורמה, ומי שמתקדם הוא בעל הקשרים הכי טובים, ולא בעל הכישורים הכי טובים. ידעתי שעלי להשתמש בנשק שלהם נגדם. ידעתי גם שקשה לנצח את המערכת וכי הציבור אדיש ומיואש, אבל האמנתי שלכל-הפחות אפשר לנסות לשנות את דפוסי החשיבה של מקבלי ההחלטות וגם לגרום להם תחושת חוסר אונים, וכך יזמתי את הקמת מטה המאבק "כיכר הלחם" בכיכר המדינה.

ניגשתי לעיריית תל-אביב וביקשתי רישיון להפגנה במקום למשך שבוע ימים במטרה למחות על הפערים החברתיים ועל תקציב המדינה. העירייה סירבה לבקשתי בטענה שהשטח פרטי, אך אני, שראיתי איך עובדי עירייה מטפחים את גינות המקום וכיצד מסופקת לו גם תאורה, סברתי כי לא ייתכן שלציבור לא תהיה זכות לקיים הפגנה ומחאה בשטח, פרטי אומנם, שכספי ציבור מושקעים בו. החלטתי לקיים בכל-זאת את המחאה במקום. אספתי סביב כיכר המדינה אנשים חסרי בית ומעוטי-אמצעים, וכיניתי אותה בשם הסמלי "כיכר הלחם".

בתחילה התעניינה בנו התקשורת אך בקושי, ואף "נעלמה" לכמה חודשים, אך אני ידעתי שהתעניינות תגבר, ושזו רק שאלה של זמן מתי יתחילו לפעול בניסיון לפנות אותנו. הכנתי את שיעורי־הבית שלי: ידעתי שאם יעברו שלושים יום ובעלי הקרקע לא יפנו אותנו, הם לא יוכלו לעשות כן אלא דרך פנייה לבתי־המשפט.⁴ כדי להתכונן לכך חברתי לעורך־הדין ד"ר שמואל סעדיה, שנתפס לרעיון, שכן הוא עצמו גדל בשכונת־מצוקה, והנושא החברתי קרוב לליבו. יחד הצלחנו להילחם בכמה חזיתות, שהמרכזית ביניהן הייתה הניסיון להגיע להחלטת בג"צ במשך ארבע מאות ושמונה־עשר ימים של גשם וקור, ללא תנאי מחיה מינימליים, בתוך אוטובוסים ואוהלים בכיכר המדינה.

כולם אוהבים חשיפה תקשורתית, וידעתי שאם יש סיכוי להצטייר בכלי־התקשורת כשוחרי צדק חברתי, אנשים וארגונים ישתפו איתי פעולה. כך קרה שרתמתי לעניין גם את תנועת הקיבוצים ותנועות־הנוער, שהגיעו מדי יום לכיכר הלחם ושמעו ממני הרצאות על הפערים החברתיים ועל העוני בארץ. אחר כך, כאשר עשו סיוור בכיכר המדינה וראו את המחירים של המותגים הנמכרים בחנויות, הם היו פשוט בהלם מוחלט.

הנחתי שכולם יעמדו לצד בעלי ההון בניסיון לפנות את "המטרד", אבל היה לי חשוב גם להראות את הנתק בין בית־המשפט העליון לשכבות החלשות, וכי ממנו לא תצמח להן הישועה. אכן צדקתי. כאשר הגענו לבית־המשפט העליון, הרכב הנשיא שדן בסוגיה החברתית – שבו ישבו הנשיא אהרן ברק והשופטים דורית ביניש ומישאל חשין – העניק צו מניעה נגד הפינוי, דרש כי הצדדים יגיעו לפשרה, וקבע כי על הרשויות להציע לאנשי מטה המאבק שטח חלופי ופתרונות לכל אחד, שכן "אין לזרוק אדם מהרחוב אל הרחוב", כדברי כבוד הנשיא אהרן ברק.⁵ אבל דיבורים לחוד ומציאות לחוד – בשעה ארבע לפנות בוקר מצאנו את עצמנו מפונים בכוח מהרחוב אל הרחוב על־ידי שוטרים, עובדי עירייה, פקחים וצויד מכני כבד. טענתם הייתה שפונינו למרות קיומו של צו המניעה מכיוון ששילמנו את האגרה באיחור ולכן הצו בטל.

השוטרים "ניקו" את השטח ועצרו את כולנו, ולאחר כמה שעות שוחררנו מהמעצר בחזרה אל הרחוב ללא תנאים. אספתי את השברים ואמרתי לעצמי כי זו רק מחצית הדרך, וכי אסור לי להישבר כעת. באותו יום שבתי אל הכיכר וקראתי לשאר האנשים לחזור, ומייד הגיעו כוחות המשטרה והעירייה בניסיון לפנות אותנו. קצין המשטרה דרש ממני לעזוב עם האנשים את המקום, אך הסברתי לו בנימוס שצו בית־המשפט מאפשר לפנות את המיטלטלין, אך לאנשים יש זכות להיות במקום ולמחות. כך, מכיוון שחזרנו לכיכר ללא צויד, נאלצו השוטרים לעזוב את המקום, אולם הם השאירו צוות לשמור עלינו בלילה.

למחרת היה ערב סוכות, ואני ביקשתי להציב בכיכר המדינה סוכה למשך שבוע, אך המשטרה סירבה. עליתי לירושלים והגעתי לקריית הממשלה, שם נותרו ארבע אימהות

4 הערת המערכת: סעיף 18 לחוק המקרקעין, תשכ"ט-1969, מאפשר, בנסיבות מסוימות, לאדם אשר מחזיק במקרקעין כדין להשתמש בכוח במידה סבירה כדי למנוע הסגת גבול במקרקעין או שלילת שליטתו בהם שלא כדין, או כדי להוציא את המקרקעין מידי מי שתפס אותם שלא כדין, תוך שלושים יום מיום התפיסה.

5 הערת המערכת: הדברים נאמרו על־ידי הנשיא במהלך הדיון, כפי שתיעד אותם המחבר. ראו רותי סיני "בית המשפט העליון: תושבי 'כיכר הלחם' בקרית הממשלה ביים יפוגו תוך שבוע" הארץ 7.12.2004.

חד-הוריות – "שאריות" ממאבקה של ויקי קנפו. ניגשתי מייד למלאכת הרכבת הסוכה בכניסה למשרד האוצר כאות מחאה. המאהל הוקם הפעם בשטח ציבורי. התקשורת שבה והביעה עניין במחאתנו, אך "נעלמה" שוב עד לקרב השני בבית-המשפט העליון. המאבק בירושלים נמשך ארבע מאות וחמישים ימים, ואני ידעתי שמי שהספיד את כיכר הלחם בתל-אביב יגלה כעת את האמת לגבי אופי המאבק ומטרתו, ושכולם יבינו כי אנשי מטה המאבק אינם פולשים או גוזלי קרקעות, כפי שניסו גורמים שונים להציגנו כדי לסכל את המאבק. הייתי נחוש, וציפיתי לדיון בבית-המשפט, אבל הרכב השופטים, שהפגין אטימות וניכור כלפי השכבות החלשות, קבע נחרצות כי יש לפנות את המאהל בכניסה למשרד האוצר בתוך שבוע ימים, ובכך דחה את מאבקם של אנשי כיכר הלחם לחיים בכבוד וליישום ההחלטה הקודמת של בית-המשפט העליון.⁶ החלטת השופטים העניקה עדיפות לחוק-עזר עירוני על-פני זכויות אדם בסיסיות. עם מתן ההחלטה אמרתי באולם בית-המשפט כי השופטים גזרו גזר-דין מוות על אנשי המאבק ומחאתם. לשמחתי, הציבור ברחבי המדינה דווקא הביע את תמיכתו בנו ואת התנגדותו להחלטת בית-המשפט, במיוחד בשבוע זכויות האדם הבין-לאומי. לא נותר לי אלא להמשיך להילחם ולארגן את יושבי המאהל למלחמה שאיש אינו יודע את סופה. דרשתי כי לכל האנשים יימצאו פתרונות למצבם על-מנת שלא ימשיכו לחיות ברחוב, ואכן לכולם נמצא פתרון. המאבק העיקש והנחרץ הוביל לחשיפה אדירה ולהעלאת המודעות לבעיה החברתית הקשה. הוא אפשר לאזרחים רבים להילחם על זכויותיהם, וגם נתן להם את הכוח להאמין שאפשר לחיות בכבוד. במשך שמונה מאות ושבעים יום, בתל-אביב ובירושלים, העמדנו חלופה לאוזלת-ידה של מדינת הרווחה בדימוס, ואנשים רבים הגיעו מכל רחבי הארץ כדי לבקש עזרה. כמו-כן נהפכנו למוקד עלייה-לרגל של אלפי בני-נוער, שבאו לראות מקרוב את המצוקה והפערים החברתיים. אני ממשיך להאמין שהשינוי החברתי בוא יבוא, ושהצדק החברתי ינצח בכל-זאת, בזכות התעוררות והתלכדות של כל הזרמים במטרה לצמצם את הפערים החברתיים ואת העוני המתפשט. אני מאמין שאנשים ישכילו להבין שיש בידיהם הכוח להשפיע ולשנות, לא רק ביום הבחירות אלא בכל יום ויום, למען עצמם ולמען הכלל, אף שאני עצמי שילמתי מחיר כבד בחיי האישיים על-מנת לנסות לשנות את המצב.